

Pregledni članak

UDK [069:02]:929.6

Mladen Radić*

HERALDIČKI ZNAKOVI KAO IZVOR ZA ISTRAŽIVANJE POVIJESTI KNJIGE 16. I 17. STOLJEĆA IZ KNJIŽNICE MUZEJA SLAVONIJE U OSIJEKU

Sinopsis

Autor nastavlja istraživati povijest knjiga u Odjelu muzealnih tiskopisa Muzeja Slavonije u Osijeku kroz heraldičke i vlasničke oznake (ekslibrise) na knjigama tiskanim u 16. i 17. stoljeću promatrajući ih prije svega kao muzejski predmet, odnosno povijesni izvor.

Sažetak

Ranijim istraživanjem povijesti knjiga tiskanih u 16. stoljeću i njihovih vlasnika, iz Odjela muzealnih tiskopisa (Knjižnice) Muzeja Slavonije u Osijeku, kroz heraldičke znakove korištene za izradu ekslibrisa i superekslibrisa (Osječki zbornik br. 30), autor je naglasio vrijednost stare i rijetke knjige kao muzejskog predmeta. U ovom radu nastavlja na novim primjercima iz 16. stoljeća i uz neka nova saznanja, istraživati i knjige iz 17. stoljeća, s posebnim naglaskom na iščitavanje i drugih znakova i elemenata (sadržaj knjige, povijest vlasnika) u svrhu postavljanja temelja za daljnja istraživanja, ali i utvrđivanje dodatnih elemenata za izradu knjižnih evidencija. Stara i rijetka knjiga zaslužuje posebnu pozornost i dodatnu valorizaciju, ne samo kao temeljna muzejska stručna literatura za brojna područja (numizmatika, arheologija, povijest, filozofija, medicina, pravo, ekonomija, prirodoslovlje, tehničke znanosti i dr.), nego i kao muzejski predmet koji sadrži brojne dodatne informacije o povijesti same knjige i njezinog(ih) vlasnika. Najveći dio knjiga potječe iz obiteljske knjižnice valpovačke vlastelinske obitelji Normann, koju je uglavnom prikupio i ustrojio Rudolf Normann, pa su istraživanja knjiga iz te iznimno vrijedne i obimne knjižnice izvor ne samo za obiteljsku, nego i nacionalnu, ali i europsku povijest.

Ključne riječi: ekslibris, superekslibris, heraldički znakovi, muzealni tiskopisi, knjižnica Normann

* Dr. sc. Mladen Radić, Muzej Slavonije Osijek, Trg sv. Trojstva 6, 31000 Osijek; adresa e-pošte: mladen.radic@mso.hr

Uvod

SLIKA 1.
Ekslibris Rudolfa Normanna

ji (Normann-Prandau, Eltz). Tek su krajem prošlog i početkom ovoga stoljeća pribavljena najvažnija izdanja, odnosno pretisci, poznati pod općim nazivom *J. Siebmacher's grosses Wappenbuch* (prvi tomovi nastali u razdoblju 1605.-1806., nastavljeno izdavanje u razdoblju 1854.-1967., a kasnije i brojni pretisci), koji su omogućili intenzivnije bavljenje heraldičkom ostavštinom u muzejskoj građi Muzeja Slavonije, osobito u arheološkoj građi (Ružica grad), Odjelu umjetničkog obrta i starijim i rijetkim knjigama Odjela muzealnih tiskopisa, odnosno Knjižnice Muzeja Slavonije.

Odjel muzealnih tiskopisa Muzeja Slavonije, čiji relativno noviji naziv ima za svrhu upravo naglasiti vrijednost knjige i kao muzejskog predmeta, krije u svom nazivu jednu od najznačajnijih i najvrjednijih specijalnih knjižnica u Hrvatskoj. Gruba podjela na stručnu biblioteku i na fondove spomeničke građe predlaže da starija literatura u pravilu ne služi kao stručna. U Muzeju Slavonije brojni primjerci pokazuju upravo suprotno. To se prije svega odnosi na staru i rijetku numizmatičku, medicinsku, povijesnu, pravnu, tehničku, filozofsku, teološku, prirodoslovnu i drugu stručnu literaturu iz razdoblja 16.-20. stoljeća, koja je vrlo često početna i temeljna literatura prilikom obrade muzejske građe, odnosno stručnih i znanstvenih istraživanja. Obrazovni sustav, znanstvenici, istraživači i građanstvo još uvijek nedovoljno koriste ogroman potencijal knjižnice Muzeja Slavonije, no intenziviranom obradom u posebnim programima i objavljivanjem njezinog sadržaja, postupno se sadržaj Knjižnice otkriva i valorizira.

Djelić ovog knjižnog blaga predstavila je dr. sc. Marina Vinaj, voditeljica Odjela i knjižničarska savjetnica, na izložbi: „Tiskopisi XVI. stoljeća iz riznice Muzeja Slavonije u Osijeku“¹. U likovno izvrsno dizajniranom i sadržajno bogatom katalogu, autorica pored ostaloga kaže: “Od samoga začetka Muzeja u Osijeku, 1877. godine, među građom koja je pristizala marom i zalaganjem prvih kustosa, nalazila se i knjižna građa. Bilo kao dio obiteljske ostavštine uz namještaj, slike, odjeću, ukrasne i uporabne predmete ili pak kao cjelina pohranjene, darovane ili kupljene privatne knjižnice ili pak školske, javne knjižnice.”

Upravo ti fondovi spomeničke građe svjedoče u mnogome o navikama i interesima svojih imatelja, progovaraju o vremenima u kojima je zbirka stvarana, oslikavaju društvena i kulturna zbivanja sadržajem i raznolikošću građe, uvezima, ukrasima, ekslibrisima, posvetama, bilješkama na marginama. Knjiga na taj način i sama postaje svjedokom vremena, vrlo često nudeći *slojeve* prepoznavanja u ranijim vlasnicima koji su ostavili svoje *tragove*. Postajući tako muzealno zanimljiva, knjiga, te cijela knjižnica postaju dio *muzeja knjige* ne gubeći ni trena svoju sadržajnu vrijednost (Slika 1.).

Knjige XVI. stoljeća

U početnoj fazi ovog izložbenog i znanstvenog projekta, čija je priprema trajala niz godina kroz vrlo skupu restauraciju knjiga, uočili smo nekoliko knjiga na kojima su ekslibrisi bili aplicirani na poseban način, pa smo u dogovoru s kolegicom Vinaj istražili povijest dijela izloženih knjiga nastalih u XVI. stoljeću kroz ekslibrise, odnosno grbove. Pored vlasničkih oznaka, vrsta i tehnika izrade, istra-

1 Marina Vinaj, *Tiskopisi XVII. stoljeća iz riznice Muzeja Slavonije u Osijeku (Osijek: Muzej Slavonije Osijek, 2007)*.

žili smo dijelom i povijest autora, tiskara, mecena, međusobne povijesne, političke i obiteljske veze vlasnika knjiga, pa čak i poznate knjigoveže, čiji je vrhunski zanatski rad mnogo puta graničio s pravom umjetnošću. Najveći dio ovih knjiga potječe iz iznimno bogate i vrlo dobro sačuvane biblioteke valpovačkoga grofa Rudolfa Normanna. Dio tih istraživanja objavljen je u Osječkom zborniku br. 30² i ovaj je rad nastavak³, gdje ćemo, pored nekoliko odabranih karakterističnih primjera ekslibrisa s grbovima na knjigama Muzeja Slavonije iz XVII. stoljeća, pokušati donijeti neke zaključke i smjernice za daljnje istraživanje i evidentiranje starih i rijetkih knjiga s heraldičkim znakovima.

Od ekslibrisa na knjigama XVI. stoljeća izdvojio bih nekoliko primjera, čije je istraživanje dalo niz popratnih podataka i osvijetlilo povijest knjiga i njihovih vlasnika. To se prije svega odnosi na knjigu s ekslibrisom utisnutim na svijetloj pergameni korica tehnikom zagrijavanja i utiskivanja pečata (superekslibris), koji je kasnije pozlaćen (pozлата je dobrim djelom uništena, ali je ostao crni pečat). Grb poznate trgovačke i bankarske obitelji Fugger, odnosno Antona Fuggera (1563.-1616.) i sina Marcusa nosi godinu 1586. i nalazi se na knjizi P. Virgilija Marona: *Bvcolica, Georgic, et Aenieis*, izdanoj 1583. u Frankfurtu. Marcusov djed Georg bio je brat poznatog Jakoba II. Fuggera, zvanog „Der Reiche“ ili „Bogati“ (Augsburg, 1453.-1525.). Ta loza nosi plemićki pridjev „von Kirchenberg und Weissenhorn“⁴. Možemo samo pretpostaviti da su ta i još jedna nedavno otkrivena knjiga s gotovo potpuno ostruganim identičnim grbom Fuggera (*De Cibaria*, Libri XXII, Ioanne Brvyerino, ... Francofvrti, Ex Officina Palatheniana, MDC.) došle u knjižnicu grofa Rudolfa Normanna kada je Carl Ludwig August Normann (1808.-1856.) oženio 1835. godine Emmu, groficu von Fugger Kirchenberg-Weissenhorn (1816.-1866.).

Drugi ekslibris (lagano modificirani obiteljski grb) u istoj knjizi izrađen je tehnikom bakrotiska i zalijepljen je na drugoj stranici korica. Pored grba je i natpis: *Zacharias Geizkofler de Gaillenbach in Hanscho im etMos. Eques Anrat rc. A: 1605*. Zacharias Geizkofler bio je glavni carski blagajnik Svetog Rimskog Carstva, savjetnik cara Rudolfa II. i glavni opskrbljivač carske vojske u Ugarskoj od 1597.-1603. godine. Carski vitez i barun (1560.-1617.), bio je centralna figura u imperijalnoj politici Svetog rimskog carstva u središtu bankarstva, Augsburgu, ugledan i povezan s moćnim bankarima Fuggerima.

Ova knjiga nije samo svjedok poslovne suradnje Antona Fuggera i Zacharias Geizkoflera, koja je očito bila vezana uz izdavanje zajmova carskoj kući (već je Jakob II. Fugger, „Princ trgovaca“ kao bankar u Augsburgu dao ogroman

2 Mladen Radić 2010. O grbovima i vlasnicima knjiga 16. stoljeća u knjižnici Muzeja Slavonije u Osijeku (Fugger u Muzeju Slavonije), *Osječki zbornik 30*, str. 119-130.

3 Za knjige tiskane u XVI. stoljeću u ovom radu je dodano nekoliko dopuna i izmjena.

4 Isto, str. 120-123.

SLIKA 3a.

iznos za izbor Karla V. Habsburškog za cara Svetog Rimskog Carstva, 500 000 forinti), nego i putovanja knjige, vjerojatno kao poklona. Posebno je zanimljivo da je otac Antona Fuggera, Marcus (1529.-1597.), bio ne samo augsburški bankar i znanstvenik, nego i bibliofil. Dva vlasnika iste knjige ovjekovječena su i realističnim portretima, pa je slika povijesti knjige i njezinih vlasnika još življa⁵ (Slike 2a., 2b., i 2c.).

Drugi primjer i njegovo istraživanje, sasvim različito od knjige s grbom Fuggera, nije rezultiralo otkrićem vlasnika grba, ali smo uspjeli rekonstruirati povijest knjige i njezino putovanje od samostanske biblioteke do muzejskih spremišta. Na prednjem obrezu knjige, izdane 1575. godine u Kölnu, *Colonia Agrippinae (Hieronimymi Osorii Lvsitani, Silvensis in Alagrbiis; De Rebus; Emmanvelis Regis Lvsitaniae...ad Henricem Principem Regis...*, naslikan je višebojni grb u tehnici tempere i pozlate bez podataka o vlasniku. Iznad grba je minijatura Poklonstva kraljeva, ispod Rođenje Kristovo. Na gornjem su obrezu Evanđelisti Marko i Ivan s lavom i orlom, na donjemu Luka s bikom i Matija s anđelom. Ti iznimni umjetnički radovi stavljaju vrijednost te knjige kao muzejskog i umjetničkog predmeta daleko iznad samog sadržaja i zahtijevaju posebnu pozornost prilikom pohrane i korištenja, jer je dio oslika već oštećen uslijed listanja.

Grb vjerojatno potječe s područja današnje Njemačke ili Austrije i prema vanjskim obilježjima može ga se datirati u period XV.-XVI. stoljeća. Tome u prilog govore i ukrašene korice (XVI. stoljeće). Nepoznati vlasnik te knjige očigledno je bio ugledna i bogobojazna osoba, ljubitelj umjetnosti i treba nastaviti potragu za njegovim imenom. Ipak, iz nekoliko

zapisa rukom utvrdili smo, uz pomoć austrijskih kolega, arhivista iz Lilienfelda, da je knjiga bila zavedena u katalog velikog i značajnog cistercijskog samostana u Lilienfeldu (Monasteri Campiliensis) 1637. godine, a da su inicijali u njoj pripadali opatu Hieronymusu Eberswaldu (1575.-1640.). Knjiga je vjerojatno nestala

⁵ Isto, str. 122-123.

SLIKA 3b.

SLIKA 3c.

SLIKE 3a., 3b., i 3c.

*Ilustrirani obrezi knjige iz cistercitskog
samostana u Lilienfeldu*

la iz samostana 1789. godine, kada je u vrijeme Josipa II. bio nakratko zatvoren⁶ (Slike 3a., 3b., i 3c.).

Treći primjer knjige iz XVI. stoljeća koji ovdje želim istaknuti Plutarhovo je djelo u dva toma, uvezano u svinjsku kožu ukrašenu tehnikom prešanja, odnosno slijepog tiska (*Plvtarchi Chaeronensis, svmmi philosophi & historici: Vitae parallelae...*, *Francoforti ad Moenum...* 1592). Na prednjim je koricama grb Svetog rimskog carstva (njemačkoga), a na stražnjim grb izbornog kneza Saske, Augusta (1526.-1586.). Na kraju teksta ispod grbova navedeno je i ime Georga Rvmle-

⁶ Isto, str. 127-129.

SLIKA 4.
Korice izrađene u radionici
Georga Rvmlera

ili heraldičkih simbola bez natpisa, ili samo s inicijalima, predstavljaju najveći problem u pretraživanju literature. Samo vizualnim pregledom stotina tablica s grbovima moguće je pronaći u potpunosti odgovarajući motiv. Svaki detalj može biti značajan. To osobito vrijedi za plemićke obitelji visokog ranga, s brojnim granama, kod kojih pored temeljnih obiteljskih simbola postoje razlike u detaljima ukrasa na kacigama i štitovima nastale prilikom spajanja s drugim obiteljima, nasljeđivanja i obavljanja različitih funkcija. Razlikovanje oblika štitova, kruna, kaciga i načina dijeljenja grba mogu umnogome pomoći prilikom istraživanja i suziti mogućnosti.

ra, poznatoga knjigoveže iz Hallea⁷. Kako je knjiga izdana 1592. godine, a August je umro 1586. godine, on ipak nije mogao biti naručitelj uveza ove knjige, ali je moguće da je ranije naručio izradu matrice za uvez knjige(a) iz svoje biblioteke. Također, postoji mogućnost da je Rvmler koristio ovaj luksuzni uvez sa simbolima (grbovima) Njemačkog rimskog carstva i Saske samo kao ukrasnim elementima. Čini se da se pravi naručitelj ovog uveza (knjige) krije iza supereklibrisa utisnutog na prednjim koricama velikim, crnim slovima: M V A (ispod je godina 1603.). Nečitak rukopis na naslovnici (Mauritig at Aynenen ?) možda upućuje na sljedeći trag, odnosno vlasnika. Vjerojatno je Rvmler zadržao šablonu za slijepi tisak, koju je i dalje koristio kod izrade uveza i nakon smrti Augusta. I ovaj iznimni primjer umjetničke i zanatske vještine potvrđuje knjigu kao muzejski i umjetnički predmet, ali i izvor povijesnih podataka (Slika 4.).

Knjige XVII. stoljeća

Izbor ekslibrisa, odnosno supereklibrisa, na knjigama XVII. stoljeća ima svrhu prikazati tipove (vrste) i problematiku istraživanja. Oznake vlasništva u obliku grbova

7 Isto, str. 126-127.

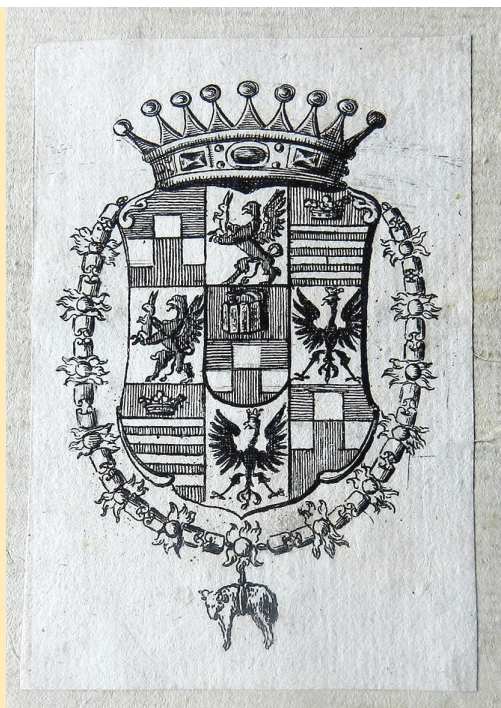
SLIKA 5.
*Korice sa superekslibrisom (grbom)
biskupa Vitusa Eusebiusa Thimoteusa
Carolusa von Trautson-Falkenstein*

IL SIG. GIORGIO LODOVICO, tesoriere Ereditario, Conte di Sinzendorf, ..., IN FIRENZE, All' Insegna della Stella. MDCLXVIII. Con licenzia de' Superiori. Iako plemićka obitelj Sinzendorf ima brojne grane i na kraju su njezini članovi dostigli status knezova, grb na našem ekslibrisu vjerojatno pripada članu grofov-

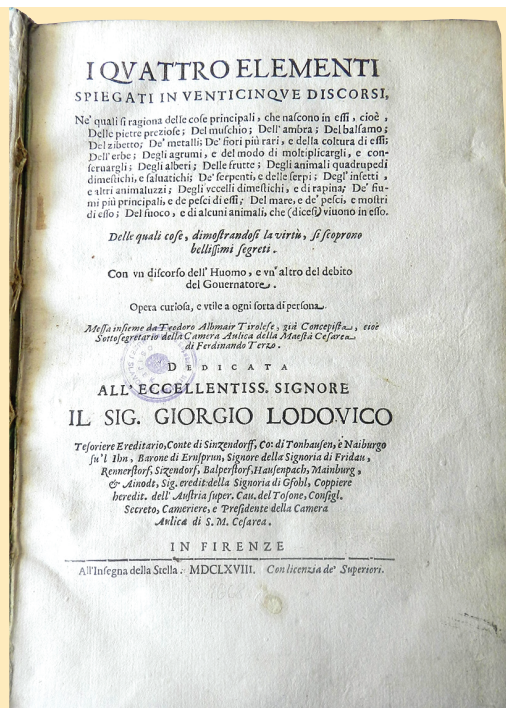
Među primjerima superekslibrisa bez ikakvih podataka grb je kneževske obitelji Trautson, grofova von Falkenstein, utisnut u kožu prednjih korica u zlatotisku. Kruna iznad grba ukazivala je na to da se radi o grofovskoj obitelji, što je odmah značajno suzilo krug istraživanja. Uz krunu, s lijeve i desne strane su biskupska mitra i štap, što ukazuje na to da se radi članu obitelji koji je obavljao visoku crkvenu funkciju. Članovi te stare austrijske plemićke obitelji 1599. godine dobili su status grofova, a 1711. knezova. Vitus Eusebius Thimoteus Carolus (1688.-1760.) bio je kanonik Olomouca i Passaua, upravitelj Stambecka i prelat kraljevske Ugarske i vlasnik knjige: *Vita dell' Invittissimo Imperadore Carlo V. Austriaco, scritta da Gregorio Leti, parte quarta*. Arricchita di Figure, Amsterdamo, Appresso Georgio Gallet, MDCC⁸ (Slika 5.).

Sličan, ali ipak izniman je primjer i grb otisnut u tehnici bakropisa i nalijepljen na unutrašnju stranu prednjih korica. Grofovska kruna s devet kuglica (vrhova) i grb (štit) uokviren ordenom zlatnog runa, iako bez ikakvog natpisa, pomogli su u potrazi za vlasnikom knjige na talijanskom: *I Qua-*

8 Heinrich Edler von Kadisch i Pfarrer Conrad Blažek, *Der Mährische Adel* (Nurnberg: Bauer&raspe, 1899)/Reprint *Die Wappen des mährischen Adels* (Neustadt an der Aisch: Bauer & Raspe, Inhaber Gerhard gessner, 1979), str. 249, T. 175.

SLIKA 6a.

SLIKA 6b.

SLIKE 6a. i 6b.

Ekslibris Phillipa Ludwiga von Sinzendorfa i naslovnica knjige

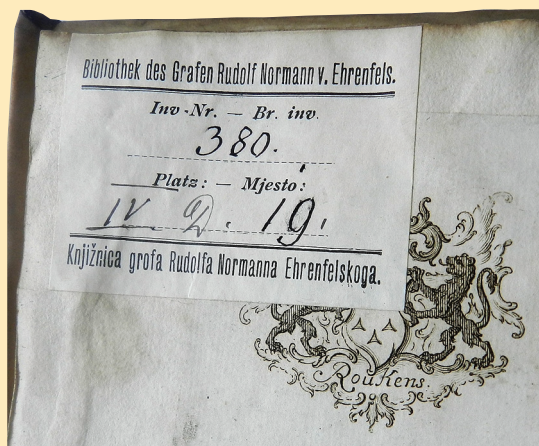
ske loze Neuburg (grifon drži zeca). Ovdje je osobito važno obratiti pozornost na posvetu u naslovnici knjige, jer se zapravo radi o Georgu Ludwigu von Sinzendorfu (Giorgio Lodovico, ...Conte di Sinzendorff). On je 1654. kupio posjed Neuburg i začetnik je ove loze. Bio je zadužen za državnu blagajnu i financijer kralja Leopolda I. Umro je nakon osude zbog pronevjere 1681. godine. Njegov sin, Phillip Ludwig, bio je pošteđen očeve sramote i već je 1705. dvorski kancelar Josipa I. Car Karlo VI. mu je 8.1.1712. dodijelio prestižni orden zlatnog runa, te je stoga ta knjiga njegovo vlasništvo, a prema tome, ekslibris je postavljen nakon 1712. godine. Za istraživača povijesti te knjige i same obitelji Sinzendorf, daljnje istraživanje bi moglo ići u smjeru veza Georga Ludwiga von Sinzendorfa i izdavača u Firenci, odnosno njegovog djelovanja u Italiji⁹ (Slika 6a i 6b.).

Superekslibris s grbom grada Noviomagyma, današnjeg Nijmigena u Nizo-

9 Alois Freiherr (Weiss) von Starkenfels i Johann Evang. Kimbauer von Erzstätt, *Der Oberösterreichische Adel* (Nürnberg: Bauer&Raspe, 1904) / Reprint *Die Wappen des Adels in Oberösterreich* (Neustadt an der Aisch: Bauer & Raspe, Inhaber Gerhard Gessner, 1984), str. 369, T. 95.

Slika 7a.

Slika 7b.

SLIKE 7a., i 7b. Grb Nijmigena utisnut na korice i ekslibris obitelji Roukens

zemskoj, na unutrašnjoj strani ima nalijepljen ekslibris s natpisom: „RouKens“ ispod grba. Ekslibris je otisnut u tehnici bakropisa, a u grbu, koji pridržavaju dva lava, tri su nejasna znaka u obliku trokutića. Preko gornjega desnog ugla prelijepljen je ekslibris Rudolfa Normanna. Roukens je poznata nijmigenska građanska obitelj, čiji su članovi obavljali značajne funkcije u upravljanju gradom. Wilhelm Ruokens, 1564.-1632., bio je vođa buržoazije i gradonačelnik. Johan Michiel Roukens bio je poznati pravnik i pjesnik na latinskom jeziku (1702.-1772.), pa je knjiga na latinskom: *L. AENNAEI SENECAE TRAGOEDIAE cum notis Johannis Frederici Gronovii...*, Amsterdami., Ex officina HENRICI et Viduae THEODORI BOOM 1682., najvjerojatnije bila njegovo vlasništvo¹⁰ (Slike 7a., i 7b.).

Dva ekslibrisa članova iste plemićke obitelji Oedt¹¹ primjer su razlikovanja detalja u grbu, odnosno ekslibrisu, iste obitelji, ali i zanimljivih povijesnih podataka, koji se mogu iščitati iz teksta i više knjiga s istim ekslibrisom. Na ekslibrisu s grbom obitelji Oedt, u kartuši ispod, rukom je upisan tekst „Joannes Albertus Josephus L. B. ab Oedt Cath. Eccl. Pataviensis, Canonicus S. Demetrii de veteri

¹⁰ www.berghapedia.nl/index.php/roukens,_johan_michiel. Pristupljeno: 13. 03. 2014.

¹¹ Alois Freiherrn (Weiss) von Starkenfels i Johann Evang. Kirnbauer von Erzstätt, *Der Oberösterreichische Adel* (Nurnberg: Bauer&Raspe, 1904) /Reprint *Die Wappen des Adels in Oberösterreich* (Neustadt an der Aisch: Bauer&Raspe, Inhaber Gerhard Gessner, 1984), str. 225-227, T. 64.

SLIKA 8a.

Syrmio Abbas, 1694⁶⁶. Isti ekslibris je i na drugom tomu knjige: *CONCLAVI de PONTIFICI ROMANI,...*, in Colonia, Per LORENZO MARTINI, M. DC. XCI. Drugi ekslibris s istim grbom, koji se razlikuje u detaljima izrade vlasništvo je Joannesa Christophorvsa Henricvsa, Liber Baro ab Öedt, S. C. M. Cemerarius Actualis, 1702. Izrađen u bakropisu i nalijepljen na drugu stranicu prednjih korica u desnom dnu ima zapisanog i autora ekslibrisa (Dictl fec. ?). Cijeli grb uokviren je u floralni ram. Joannes Christophorus bio je pored ostaloga i dvorski vicekancelar (1747.). Joannes Albertus Josephus (Ivan Albert Josip), barun od Oedta i kanonik u Olomucu (?), postao

je 1685. godine titularni opat nekadašnjeg benediktinskog samostana sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici, pa je njegov ekslibris posebno zanimljiv¹² (Slike 8a., i 8b.).

I na kraju, jedan ekslibris koji nema grb kao glavni motiv, niti ima navedeno ime ili titule vlasnika knjige, ali koristi vrlo čest motiv na grbovima, a to je

12 Stanko Andrić, *Bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 41 (2009), str. 162.

ždral koji u kandžama drži kamen ili kuglu. Ždral simbolizira budnost, mudrost, brigu i ustrajnost. U položnom pravokutnom ekslibrisu vrlo je vješto izgraviran (bakropis) motiv Pravde s mačem i vagom, koja je okrenuta prema ždralu. Jasno je korištenje ždrala u simboličkom smislu. U pozadini je utvrđeni grad, a na desnoj strani ruševine (antičke). U desnom uglu je natpis IVSTITIA. I naziv knjige: *Svmmā Ivris Canonici in Quatvor Institutyonvm Libros Contracta... Avctor Henrico Canisio Noviomago ...*, Ingolstadii, Ex officina ederiana apud Andream Angermarivm,... Anno M. D C., govori da je vlasnik vjerojatno bio pravnik ili sudac, pa je tim prije ždral simbol koji odgovara onome što bi pravda trebala biti. Možda bi se moglo saznati i ime vlasnika ako bi se uklonio ekslibris R. Normanna, koji prekriva rukopisni tekst s imenom i godinom 1664. (Slika 9.).

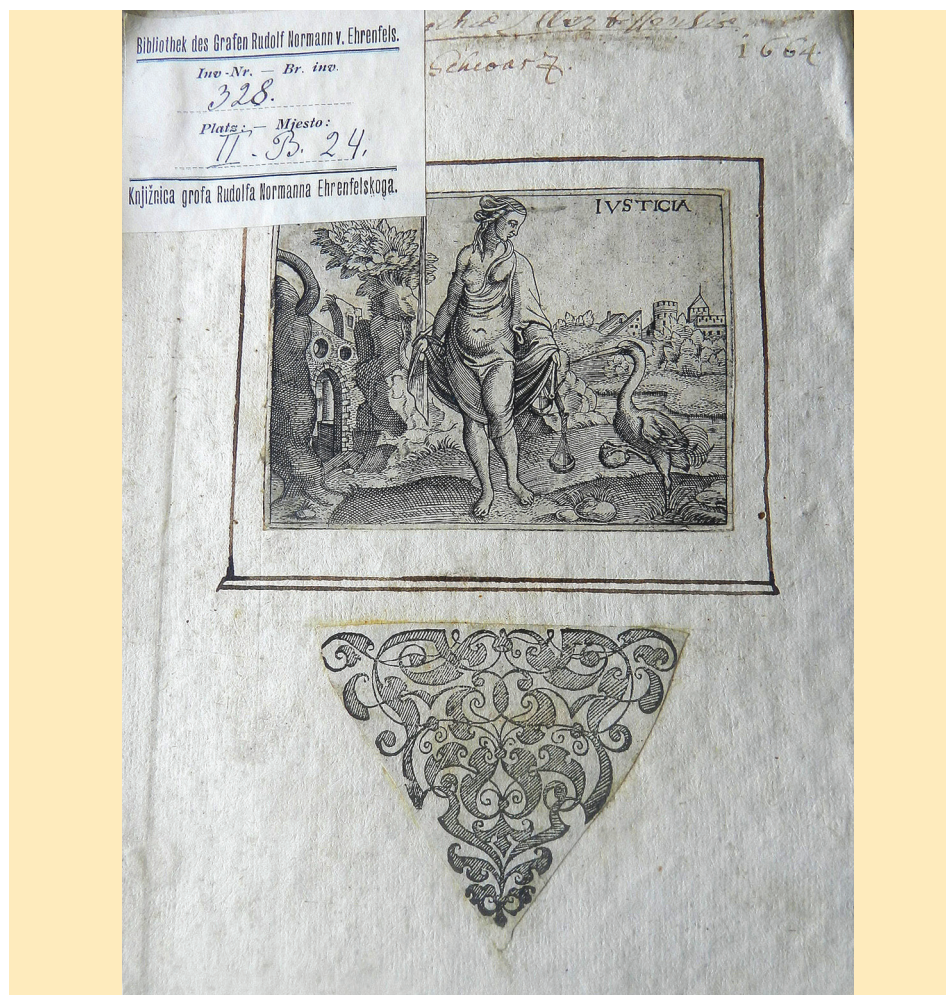

SLIKA 8b.

SLIKE 8a., i 8b. Grbovi obitelji Oedt

Zaključak

Iz navedenih primjera korištenja heraldičkih znakova na knjigama 16. i 17. stoljeća iz Odjela muzealnih tiskopisa Muzeja Slavonije možemo donijeti i neke zaključke ili prijedloge kriterija za istraživanje starih i rijetkih knjiga s heraldičkim ekslibrisima, o vrsti podataka koje treba koristiti u opisivanju takvih knjiga u knjižničnim evidencijama.

SLIKA 9. Ekslibris s predstavom Pravde (Iustitia) i ždrala kao njezinoga heraldičkog simbola

Cilj istraživanja vlasnika knjige, odnosno željeni rezultat, treba biti početak istraživačkog procesa.

Prema stanju knjige i samog ekslibrisa treba odrediti i razinu fizičkog istraživanja. Knjižnica iz koje knjiga potječe, odnosno njezin stvaratelj, posebno su važni kriteriji.

Sadržaj knjige i njezin raritet trebaju biti dodatni kriterij. Više ekslibrisa istog vlasnika upućuje na dodatno istraživanje povijesti njegove knjižnice i puta knjige do nove knjižnice, odnosno vlasnika.

Grbovi bez ikakvih podataka, nejasni ili oštećeni ekslibrisi, zahtijevaju dodatna istraživanja i veliki trud, pa svakako treba odvagovati željeni cilj nasupram uloženoga truda i vremena. Važni povijesni podatci i osobe koje ekslibrisi osvjetljavaju, dodatno podižu vrijednost knjige kao povijesnog izvora.

Sadržaj knjige često je povezan s vlasnikovim statusom, zanimanjem i interesima.

Ekslibrisi su ponekad prava mala umjetnička djela i vrhunci zanatske umješnosti, što dodatno treba istražiti, kao što treba posebno istražiti sve ilustracije u starim i rijetkim knjigama, posebno njihove autore.

Pozornost treba obratiti i na sve rukom napravljene zapise i oznake, jer one mogu biti i ključ za odgonetanje vlasnika knjige i povijesti same knjige.

Simboli na grbovima (brizure) i razlike u detaljima ili pojedinim motivima važni su za preciznije određivanje vlasnika unutar jedne obitelji.

Poznavanje temeljnih oblika u heraldici neophodno je za sužavanje polja istraživanja. To se prije svega odnosi na oblike štitova, kaciga i kruna, kao i načina dijeljenja štitova.

Znanje latinskoga i njemačkog jezika, kao i kratica, važno je za iščitavanje tekstova ekslibrisa (moto, ime, titula, funkcija).

Prilikom istraživanja velikih i značajnih spomeničkih knjižnica, kakva je i ona Rudolfa Normanna, uputno je proučiti povijest obitelji, njezina genealoška stabla, ali i povijest nastanka knjižnice, njezine evidencije, obiteljske spise (arhive, knjige računa i nabavki) i načine nabave (Normann je bio pravi bibliofil i mnoge je knjige dobio kao poklon ili ih je nabavljao preko knjižara i antikvara).

U istraživanju podataka o osobama i obiteljima podatci s interneta su vrlo često dragocjeni jer su brzo dostupni i uglavnom dovoljni za osnovnu potrebu, ali je konzultiranje temeljne stručne literature nužno za daljnja istraživanja.

Stara i rijetka knjiga, kao kulturno-povijesno i znanstveno izvorište u knjižnicama, zahtijeva poseban tretman u zaštiti i korištenju, ali i prilikom unošenja podataka u knjižnične evidencije. Od sadržaja i jezika, načina pisanja i tiskanja, uveza, ilustracija, ekslibrisa i ručnih zapisa, povijesnih podataka, pa sve do umjetničkog ukrašavanja, stara, rijetka knjiga postaje osobito važan izvor multidisciplinarnih istraživanja i iznimno vrijedan muzejski predmet.

BIBLIOGRAFIJA

1. Andrić, Stanko. 2009. Bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 41. 115-185.
2. Kadisch, Heinrich Edler von; Conrad Blažek Pfarrer. 1899. *Der Mährische Adel* Nürnberg: Bauer & Raspe./ 1979. *Die Wappen des mährischen Adels*. Pretisak. Neustadt an der Aisch: Bauer & Raspe, Inhaber Gerhard Gessner.

3. Radić, Mladen. 2010. O grbovima i vlasnicima knjiga 16. stoljeća u knjižnici Muzeja Slavonije u Osijeku (Fugger u Muzeju Slavonije). *Osječki zbornik* 30, str. 119-130.
4. Starkenfels, Alois Freiherrn (Weiss) von i Johann Evang. Kimbauer von Erzstätt. 1904. *Der Oberösterreichische Adel*. Nürnberg: Bauer&Raspe. Pretisak. 1984. *Die Wappen des Adels in Oberösterreich*. Neustadt an der Aisch: Bauer&Raspe, Inhaber Gerhard Gessner.
5. Vinaj, Marina. 2007. *Tiskopisi XVII. stoljeća iz riznice Muzeja Slavonije u Osijeku. Katalog izložbe*. Osijek: Muzej Slavonije Osijek.
6. www.berghapedia.nl/index.php/roukens,_johan_michiel. Pristupljeno: 13. 03. 2014

Summary

Mladen Radić

HERALDIC SIGNS AS SOURCES FOR RESEARCHING 16 AND 17 CENTURY BOOKS FROM THE MUSEUM OF SLAVONIA LIBRARY

The author has emphasized the value of old and rare books as museum items in his research conducted on the history of the books printed in the 16th century and their owners through coats of arms used to make ex libris and super ex libris (published in *Osijek Journal* No. 30) as part of the collection in the Department of Museal Printed Materials (Library) of the Museum of Slavonia in Osijek. In this article the author proceeds with the above mentioned research and deals in addition to new 16th century items and new insight with the research in the 17th century books emphasizing the interpretation of other signs and elements (such as book contents, history of the owner) with an aim to establish the basis for further research and additional library records. Old and rare books deserve to be paid special attention to and additional assessment not only for being a fundamental museum reference in numerous fields (numismatics, archaeology, history, philosophy, medicine, law, economy, science, technical sciences etc.) but also as museum items comprising additional data on history of the book itself and its owners. The bulk of the books derives from the Valpovo manorial family Normann and their family library founded and gathered mainly by Rudolf Normann; thus the research in books deriving from this extremely valuable and extensive library is a source of not only the family but also national and European history.

Key words: Ex Libris, Super Ex Libris, heraldic signs, museal printed matter, the Normann library